

ОСОБЛИВОСТІ ФЕМІНІЗМУ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У ХІХ СТОЛІТТІ

У статті доведено, що у Російській імперії сформувалися типові для європейських країн варіанти феміністичної ідеології, зокрема консервативний, ліберальний та соціалістичний (соціал-демократичний) фемінізм. Типологічна ідентифікація ідеології жіночого руху визначається параметрами, які характерні для європейських національно-громадянських суспільств. Російський жіночий рух прискорив процеси демократичної та масової соціалізації жінок, їх загальнокультурної просвіти і досягнення політично-правової рівноправності чоловіків та жінок.

Ключові слова: фемінізм, ідея емансипації жінки, ідеологія фемінізму, жіночий рух

The article proves that in the Russian Empire formed typical European options feminist ideology, particularly conservative, liberal and socialist (social democratic) feminism. Typological identification ideology of the women's movement is determined by parameters that are characteristic of European civil society. National women's movement has accelerated the process of democratic and mass socialization of women, their general cultural education and the achievement of political and legal equality of men and women.

Key words: the idea of woman's emancipation, feminism ideology, West Ukrainian woman's movement.

Поява нового ставлення до жінки в західному суспільстві, зародження феміністичної свідомості, поява жінок незвичайного типу – всі ці ознаки нового часу вже на початку ХІХ ст. стали відомі і в Росії, ще й тому, що тут поволі починався подібний процес – процес пробудження в жінці особистісного розвитку, а разом з тим – рефлексії на цю тему.

Російський фемінізм можна поділити на два етапи. Перший датується 1861-1905 рр. – це так званий ліберальний фемінізм. Другий – 1905-1917 рр., значно радикальніший етап, радикальний фемінізм [5, с. 221].

Фемінізм досить швидко й легко поширювався на території Російської держави із середини ХІХ ст. і в основному проявлявся в гуманістичній формі і ніколи не впадав у крайності начебто оголошення “війни статей”. Уже на межі 50-60-х рр. передове російське суспільство, що на той час стало визначати смаки, переваги, навіть виробляти норми соціального життя, повністю стояло на стороні жіночої емансипації, жіночого руху. Автором першого маніфесту російського фемінізму став літературний критик М. Михайлов, першим гарячим проповідником, який наголошував на тому, що російським жінкам необхідно здобувати вищу освіту, був відомий хірург М. Пирогов, його підтримували такі великі вчені, як І. Сеченов, М. Костомаров.

Ретельно ознайомившись з мемуарною літературою діячок російського фемінізму першої хвилі, можна впевнено стверджувати, що жіночий суспільний рух середини ХІХ ст. встановлювався як критична теорія в рамках ліберальної ідеології. На думку ідеологів руху, основний конфлікт суспільства лежить у сфері гендерної стратифікації; патріархат – ось основна причина й система гноблення жінки. Тому висувалася ідея юридичної й фактичної рівноправності статей як шлях реального виходу суспільства із кризи і його подальшої еволюції. Третью складовою ідеології ліберального фемінізму є віра в можливість реформування патріархальної моделі суспільства через різного роду легальну соціальну активність – зміна законодавства в сфері освіти, праці, сімейно-шлюбних відносин, виборчих прав [2, с. 159].

Варто зазначити, як би це не здавалося дивним, що до сьогодення питання про російську версію фемінізму є досить політично заангажоване. Мова йде не про сучасників, що ретельно і правдиво висвітлюють тодішні реалії суспільного життя Російської держави, а про тих науковців, у роботах яких стверджується, що російський жіночий рух (фемінізм) не був важливим суспільним явищем оскільки була відсутня його ідеологія, філософія руху, що мета його не прописана, не ясна, швидше за все, відсутня, як і, стратегія. Організаційно цей рух розмитий, аморфний. Доповнюються ці міркування риторикою, що фемінізм не є явищем російським й далекий російській жінці [5, с. 143].

Складається дивна ситуація – жіночі рухи Європи й Росії, що збігаються за часом, причинами та передумовами виникнення, головною метою, соціальним складом учасниць, формами активності й, що вкрай важливо, з однаковим ідеологічним обґрунтуванням, позначаються у російській історіографії як, відповідно, фемінізм і жіночий рух. Що стосується співвідношення цих понять, то думка, висловлена С. Айвазовою – кандидатом історичних наук, працівником Інституту соціальних та політичних рухів при АН СРСР (займалася порівняльним аналізом західного та російського фемінізму), що жіноча емансипація, жіноче питання, жіноча справа, жіночий рух, фемінізм в історичній ретроспективі – синоніми, є цілком справедливою.

Перший етап ліберального фемінізму завершується на початку ХХ ст., а саме в 1905 р., коли Вибірчий закон 1905 р. провів демаркаційну лінію між жіночим і чоловічим співтовариством, порушивши баланс загальної цивільної нерівності. Жінкам було відмовлено у виборчому праві, й тепер їхні вимоги рівних прав із чоловіками в праці і в освіті поповнилися ще однією – вимогою права голосу, що є загальновиголошеною визначальною ознакою фемінізму й суффражизму. Ці вимоги, як і формування протестної ідеології, дозволяють розмежувати поняття “жіночий рух” і “фемінізм”. З'являється можливість виділити в палітрі жіночого руху феміністські, антифеміністські, благодійні жіночі організації. Самі ж активістки руху використовували ці поняття як синоніми [4, с. 175].

Проте, влада не довіряла цим жінкам, як не довіряла всім мислячим, освіченим людям, що відверто і наполегливо доносили до всіх прошарків тодішнього суспільства різьку нагальність вирішення суспільних проблем. І жінки теж входили в категорію “неблагодійних”, до якої потрапляли всі, хто дозволяв собі відкрито заявляти про потреби народу, країни, критикувати уряд.

З початком ХІХ ст. потреба звільнення особистості від залежності владних структур стає головною проблемою для мислячої російської людини, представники обох статей з рівним розумінням сприймали ідеї фемінізму, звільнення жінки, жіночого руху. Фемінізм розглядався в Росії в першу чергу як рух за звільнення людської особистості – кожної, незалежно від того жінка це чи чоловік. На цю сторону фемінізму, зокрема, звертав особливу увагу М. Бердяєв, у працях якого наголошувалося на тому, що “нова людина є, насамперед, людина перетвореної статі, що відновлює в собі андрогонічний образ і подобу Божу” [5, с. 57].

Російський фемінізм, російський жіночий рух розвивався не в лоні буржуазної революції, а тільки на її початковому етапі, і завдяки цій особливості ця суспільна боротьба розтягнулася ще на півстоліття. Заважав, нарешті, самий статус фемінізму у визвольному русі країни. Жіночий рух входив в нього складовою частиною, але аж ніяк не найважливішою і питання вирішував, як вважали на той час, не найважливіші. Найважливішим вважалося звільнення Росії від феодально-абсолютистського ладу. Звільнення як можна більш швидко, повне, радикальне, а замість нього – побудова нового суспільства, суспільства справжньої рівноправності й волі, якогось “Граду Прийдешнього” [1, с.79].

Зміни у вдачах, у нормах поведінки – процес довгий і складний. Російські феміністки зуміли впливати на нього вже в перший період розвитку жіночого руху – від реформи 1861 р. до революції 1905 р. Це були часи, коли жіночий рух вставав на ноги, пристосовував загальні установки й завдання фемінізму до конкретної ситуації в Росії, коли вирішувалися болючі питання жіночої праці, її оплати, освіти; коли жінки вчилися підтримувати одна одну в колективних діях – в асоціаціях, артілях, групах, комунах.

Варто зазначити, що питання про цивільні й політичні права жінок у цей період не піднімалося – не піднімалося вже тому, що цих прав у Росії не мав ніхто. Революція 1905 р. докорінно змінила ситуацію в країні. Чоловіча половина населення після публікації Маніфесту від 17 жовтня одержала певні цивільні й політичні права й свободи. Жінки цивільного визнання не одержали і відразу ж

почали вимагати, домагатися його. До цих вимог вони були підготовлені своїм попереднім досвідом. Цей момент став вирішальним і дав поштовх до розвитку другого, значно радикальнішого періоду у розвитку російського жіночого руху [5, с. 132].

З 1905 по 1917 р. жіночий рух міцніє за рахунок розширення й відновлення соціальної бази. У Росії набирає чинність промислова революція, з'являється дійсний жіночий пролетаріат, що також, як колись "дворянський" і "різночинний" освоєє ідеї фемінізму. Жіночий рух стає різноманітним, багатоскладним, ускладнюються його ідейні форми. Однак мета у всіх його потоків одна – зрівняння жінок у цивільних і політичних правах із чоловіками перед законом.

Кульмінаційним моментом розвитку жіночого руху в ці роки став 1-й Всеросійський жіночий з'їзд – подія унікальна в загальній історії жіночого руху Росії. На з'їзді вони говорили про загальні цінності демократії загальноприйнятою мовою й наполягали на визнанні жінки в якості такого ж повноправного суб'єкта, яким до того моменту вважався чоловік. Спільні інтереси демократичного руху Росії вони ототожнювали з інтересами жіночого руху, більше того вважали завдання становлення загальнодемократичного руху більше значимими для життя Росії, ніж завдання жіночого руху. Їм здавалося, що специфіка російського життя – потреба боротьби із самодержавством і монархією – основою російського традиціоналізму, виправдають їхні позиції. У цьому сходилися й "буржуазні" феміністки й пролетарки [4, с. 175].

Отже, можна впевнено стверджувати, що в переддень революції 1917 року жіночий рух було визнаною суспільно-політичною силою в Росії. Його досягнення забезпечили таке підґрунтя ідеям гендерної рівності, що змусили нову владу, яка виникла в ході революції, зважати на ці ідеї й навіть включити їх у програму побудови нового суспільства.

Джерела та література

1. Айвазова С. К истории феминизма / С. Айвазова // Общественные науки и современность. – 1992. – № 6. – С.153-168.
2. Женская судьба в России: Документы и воспоминания / Сост.: Т. М. Горлова и др.; Под ред. Б.С. Илизарова; Предисл. Т. М. Горяевой. – М.: Россия молодая, 1994. – 176 с.
3. Ушакова В. Общественная роль женщины и идеология феминизма: (крит. анализ): Автореф. дис. ... канд. филос. наук / В. Ушаков / АН СССР. Ин-т социол. исслед. – М., 1984. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gender.edu.by/memory/docs/interviews>
4. Щепкина Е. Женское движение в России. / Сост. Е. Щепкина. – СПб., 1905. – 286 с.
5. Юкина И. История женщин России: женское движение и феминизм (1850-е – 1920-е годы). – СПб., 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://yuk2club@mail.wplus.net>

УДК 262.12 (091) "19"

В. Табунов

ПОЗИЦІЯ ЕПІСКОПАТА БЕЛОРУССКИХ ЗЕМЕЛЬ О РЕФОРМИРОВАНИИ СИСТЕМЫ ЕПАРХИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ НАЧАЛА ХХ СТОЛЕТИЯ

У статті аналізується позиція православного духовенства білоруських земель по одному з найактуальніших питань життєдіяльності православної церкви початку ХХ століть – перетворенні єпархіяльного управління як основної ланки в системі функціонування «першої і панівної» конфесії. Незважаючи на незначні відмінності у вирішенні даного питання, представники кліру були єдині в одному – невідкладному перетворенні єпархіяльного управління з подальшою передачею для рішень на місця більшої частини питань, що стосуються внутрішнього життя православної церкви: взаємини між духовенством і мирянами, проведення єпархіяльних з'їздів, надання фінансової допомоги і т.д. Влада Російської імперії, під впливом соціальних потрясінь 1905-1907 рр., пішла назустріч вимогам православного духовенства, задекларувавши свій намір переглянути питання про зміну єпархіяльного управління. Однак спад соціальної напруженості і небажання правлячих кіл країни змінювати сформовані відносини з православною церквою в кінцевому підсумку зумовили відкладення вирішення питання про його реформування.

Ключові слова: білоруські землі, Російська імперія, православна церква, духовенство, єпископ, Святійший Синод, обер-прокурор, реформування єпархіяльного управління.

In the article the position of the Orthodox clergy on Belarusian lands to one of the most urgent problems of the Orthodox Church at the beginning of the XXth century – the transformation of the diocesan administration as a fundamental link in the system of "leading and dominant" religions functioning. Despite the insignificant differences in solving this problem, the representatives of the clergy were united in one thing – urgent transformation of the diocesan administration with further solution of the most problems connected with the internal life of the Orthodox Church such as the relationship between the clergy and the laity, holding diocesan congresses, financial assistance and etc. at the local level. The Russian Empire authorities, largely influenced by social upheavals of 1905–1907, answered the requirements of the Orthodox clergy, having declared their intention to revisit the question of the changes in diocesan administration. However, the decline of social tension and the reluctance of the ruling circles of the country to change the existing relationship with the Orthodox Church eventually led to the deposition of a decision on this reform.

Key words: Belarusian lands, the Russian Empire, the Orthodox Church, the clergy, the bishop, the Holy Synod, the chief procurator, reform of the diocesan administration.

На рубеже XIX – XX веков население белорусских земель являлось поликонфессиональным. Доминирующим вероисповеданием в данный период было православие. По данным переписи 1897 г. на территории Беларуси проживало 5120667 православных [7, с. 252], что составляло около 60% от общей численности населения. Православные белорусы преобладали в Могилёвской и Минской губерниях, а также в большинстве уездов Витебской и Гродненской губерний [3, с. 252].

Отличительной чертой законодательства Российской империи являлось то, что оно обеспечивало не свободу веры, а только веротерпимость. Закон разрешал исповедовать все религии, кроме «изуверческих» (скопцы, хлысты, духоборы, молокане), но при условии, что они «благословляют царствование Российских монархов» [11, с. 9-10]. В соответствии с законодательством Российской империи, на все «места и лиц, имеющих начальство по части гражданской или военной», возлагалась обязанность предупреждать и пресекать всеми «зависящими от них средствами» различные действия, «клонящиеся к нарушению должного уважения к вере». Администрации на местах также вменялось в обязанность оказывать «нужную защиту и пособие» всем «свободно исповедуемым в империи религиям», а полиции – охранять «свободы иноверных, признанных правительством, исповеданий» [5, с. 50].

Официально провозглашённое равенство всех религий в империи на деле существовало лишь формально. Все конфессии, действующие в стране, делились на три группы: 1) государственная религия (православие); 2) покровительствуемые вероисповедания (католицизм, ислам, иуданзм); 3) нетерпимые религиозные организации (духоборы, скопцы, хлысты, молокане и другие секты).

Правовое пространство в области религиозного законодательства определялось особым положением православной церкви. Статья 40-я Основных законов гласила, что «первенствующая и господствующая в Российской империи вера есть христианская православная кафолическая восточного исповедания» [11, с. 9].